

Η μουσική τον Μεσαίωνα

Ιστορικό πλαίσιο

Μεσαίωνας ονομάζεται η χρονική περίοδος της ανθρώπινης ιστορίας που διαδέχεται την περίοδο της Αρχαιότητας και τελειώνει με την περίοδο της Αναγέννησης. Γενικά ο μεσαίωνας καλύπτει τους αιώνες **από την κατάρρευση του ελληνορωμαϊκού κόσμου (5ος αι. μ.Χ.) μέχρι την πτώση της Κωνσταντινούπολης** που συμπίπτει και με τις αρχές της Αναγέννησης. Ο Μεσαίωνας χαρακτηρίζεται σαν οπισθοδρόμηση της εξέλιξης του ανθρώπου, με την επικράτηση του **σκοταδισμού** που επέβαλε η εκκλησία και την κυριαρχία ενός στείρου και άκρατου **θρησκευτισμού**. Το κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό σύστημα που επικρατεί το μεσαίωνα είναι η **φεουδαρχία**, που διαδέχτηκε το δουλοκτητικό σύστημα. Στην εποχή του Μεσαίωνα παρατηρούνται σημαντικές ανακατατάξεις σε ολόκληρη την Ευρώπη, που προκαλούνται από τις αλληπάλληλες επιδρομές των βαρβαρικών φύλων από τα βόρεια της Ευρώπης. Λέξεις-κλειδιά για τον Μεσαίωνα: Σκοταδισμός, θρησκευτικοί πόλεμοι, **Σταυροφορίες, Ιερά Εξέταση**

Πρώιμος Μεσαίωνας – Μονοφωνική μουσική

Βυζαντινή μουσική

Παράλληλα με την Βυζαντινή Αυτοκρατορία αναπτύσσεται και η Βυζαντινή μουσική, η λειτουργική μουσική της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η αρχή της τοποθετείται ιστορικά στον 4^ο αιώνα, όταν η Κωνσταντινούπολη γίνεται πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η ακμή της συμπίπτει με την διακυβέρνηση του Ιουστινιανού (6^{ος} αιώνας).

Μονοφωνική λέγεται η μουσική στην οποία όλοι τραγουδούν (ή παίζουν) την ίδια ακριβώς μελωδία.

Χαρακτηριστικά:

- Μονοφωνική μουσική με ισοκράτη
- Ο ρυθμός ακολουθεί το κείμενο
- Η μελωδική γραμμή «περιγράφει» συμβολικά το θρησκευτικό κείμενο. (Π.χ. στις λέξεις που αναφέρονται στον Παράδεισο, η μελωδία ανεβαίνει)
- Η σημειογραφία περνάει από διάφορα στάδια: αλφαβητική, εκφωνητική, νευματική. Η σύγχρονη μορφή της καθιερώθηκε το 1814.
- Οι φθόγγοι της Βυζαντινής μουσικής: Πα, Βου, Γα, Δη, Κε, Ζω, Νη.
- Ψάλλεται από άντρες, κατάλληλα εκπαιδευμένους, σε χορο ή σολιστικά.

Μεγάλοι μελωδοί: Ρωμανός ο Μελωδός, Ιωάννης ο Δαμασκηνός, Κοσμάς ο Μελωδός, Ιωάννης Κουκουζέλης, Πέτρος Μπερεκέτης, Γρηγόριος Πρωτοψάλτης κ.α.

Μουσικά όργανα της εποχής του Βυζαντίου:

Πνευστά: αυλός, σουραύλι, κάλαμος, πλαγίαυλος, δίαυλος

Έγχορδα: πανδούρα, ταμπουράς, λαγούτο, ψαλτήριο (κανονάκι)

Κρουστά: τύμπανο, κύμβαλα

Πολλάκις τὴν ὕμνωδιαν ἐκτελὼν, εὐρέθην τὴν ἁμαρτίαν ἐκπληρῶν.
τῇ μὲν γλώττῃ ἄσματα φθεγγόμενος, τῇ δὲ ψυχῇ ἄτοπα λογιζόμενος·
ἀλλ' ἐκάτερα διόρθωσον, Χριστὲ ὁ Θεός, διὰ τῆς μετανοίας καὶ
σώσόν με.

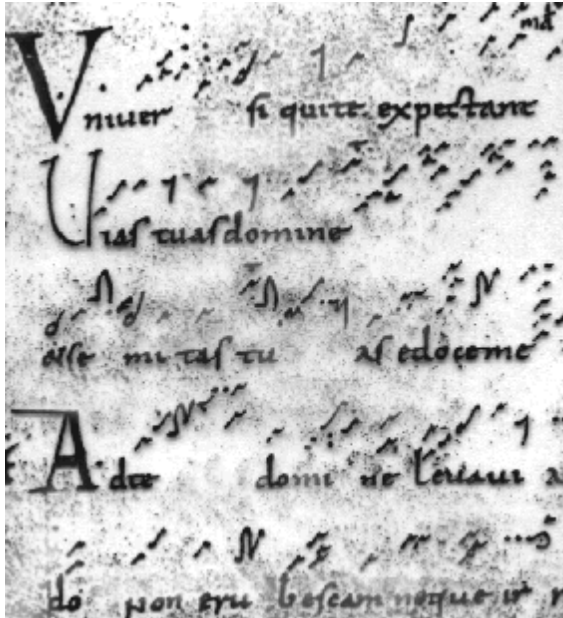
Ἦχος ᾠδῆς

Πολλάκις τὴν ὕμνωδιαν ἐκτελὼν εὐρέθην τὴν ἁμαρτίαν ἐκπληρῶν.
τῇ μὲν γλώττῃ ἄσματα φθεγγόμενος, τῇ δὲ ψυχῇ ἄτοπα λογιζόμενος·
ἀλλ' ἐκάτερα διόρθωσον, Χριστὲ ὁ Θεός, διὰ τῆς μετανοίας καὶ
σώσόν με.

Γρηγοριανό μέλος

Γρηγοριανό μέλος ονομάζεται η λειτουργική μουσική της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης στην μορφή που πήρε στα τέλη του 6^{ου} και τις αρχές του 7^{ου} αιώνα. Στο Γρηγοριανό μέλος θα βασιστεί το μεγαλύτερο μέρος της μετέπειτα μουσικής δημιουργίας για εκκλησιαστική χρήση. Τμήματά του ψάλλονται ακόμα και σήμερα στις λειτουργίες της Καθολικής κυρίως εκκλησίας.

Τα σημάδια πάνω από το κείμενο λέγονται νεύματα και υποδεικνύουν την κίνηση της μελωδίας.

Χαρακτηριστικά:

- Μονοφωνικό μέλος για λειτουργική χρήση (δυτική εκκλησία)
- Λατινικό (θρησκευτικό) κείμενο
- Ο ρυθμός βασίζεται στον ρυθμό των λέξεων του κειμένου
- Δεν υπάρχει οργανική συνοδεία
- Νευματική σημειογραφία (ως τον 10^ο αιώνα περίπου)
- Οι ψάλτες, άνδρες ή αγόρια, είναι κατάλληλα εκπαιδευμένοι στα μοναστήρια.
- Το γρηγοριανό μέλος αποτελείται από σολιστικά μέρη που εναλλάσσονται με χορωδιακά τμήματα.

Μεσαίωνας – Η ανάπτυξη της πολυφωνίας

Η ανάπτυξη της πολυφωνίας

Οι πρώτες (επίσημες) μορφές πολυφωνίας εμφανίζονται στα τέλη του 9^{ου} αιώνα με το Organum (όργανο), στο οποίο η βασική μελωδία (Γρηγοριανό μέλος) συνοδεύεται από μία παράλληλη μελωδική γραμμή σε απόσταση 4^{ης} ή 5^{ης}. Μετά το organum γρήγορα εμφανίζονται πιο πολύπλοκες πολυφωνικές μορφές: Στο discantus η φωνή που προστίθεται στο γρηγοριανό μέλος κινείται πιο ανεξάρτητα και προσθέτει μελωδικά «στολίδια». Στην συνέχεια προστίθενται περισσότερες φωνές με όλο και μεγαλύτερη ανεξαρτησία (μοτέτο).

Η Σχολή της Παναγίας των Παρισίων

Από τους μουσικούς του Καθεδρικού Ναού του Παρισιού αναπτύσσεται ένα νέο συνθετικό ύφος βασισμένο στην πολύφωνική γραφή των προηγούμενων αιώνων. Κύριοι αντιπρόσωποι είναι ο Λεονέν (Leonin), οργανίστας στην Παναγία των Παρισίων μέχρι τα τέλη του 12ου αιώνα ο οποίος ξεφεύγει από τα δεσμά του Γρηγοριανού μέλους, εφαρμόζει την αντίθετη κίνηση των φωνών και μετατρέπει το organum σε έργο τέχνης και ο Περοτέν (Perotin) (1180-1210) που ήταν μαθητής του Λεονέν. Ο Περοτέν, εισάγει τη μίμηση, και προσπαθεί να τελειοποιήσει τη σημειογραφία καθορίζοντας και τη διάρκεια των φθόγγων που χρησιμοποιούσε. Η μουσική της Σχολής αυτής ονομάζεται και ars antiqua (παλαιά τέχνη) σε αντίθεση με την μετέπειτα ars nova (νέα τέχνη).

Η ars nova

Η μουσική της ars nova εμφανίζεται πιο απελευθερωμένη και επηρεασμένη και από τη λαϊκή μουσική. Στις αρχές του 14ου αιώνα, ο Φιλίπ ντε Βιτρώ (1291-1361), Γάλλος διπλωμάτης, συνθέτης, ποιητής και θεωρητικός, γράφει ένα σημαντικό έργο, ένα εγχειρίδιο συνθετικής τεχνικής, το οποίο περιέχει όλες τις νέες τάσεις που έτειναν να επικρατήσουν στην μουσική δημιουργία. Με το έργο αυτό κλονίζεται η κυριαρχία των εκκλησιαστικών τρόπων (κλιμάκων) και εδραιώνεται την ευρεία χρήση των διαστημάτων 3ης και 6ης, που θεωρούνταν μέχρι τότε διαφωνίες, ενώ καταργείται η κυριαρχία του τρίσημου ρυθμού που συνδεόταν συμβολικά με την Αγία Τριάδα.

Όλες αυτές τις κατακτήσεις που κατέγραψε ο Βιτρώ τις εφάρμοσε με τον ιδανικότερο τρόπο ο Γκυγιώμ ντε Μασώ (1300-1377), πρωτοπρεσβύτερος στον καθεδρικό ναό της Ρεμς στη Βόρεια Γαλλία. Εκτός από τις άλλες συνθέσεις του, σημαντικότερη είναι η τετράφωνη Λειτουργία Messe Notre Dame, η οποία με την εξαιρετική της κατασκευή εδραιώνει την Λειτουργία σαν μουσική μορφή.

Η σημειογραφία

Γύρω στον 11^ο αιώνα εμφανίζεται η πρώτη μορφή σημειογραφίας που θα οδηγήσει στο σημερινό πεντάγραμμο: αρχικά συνδυάζεται η νευματική γραφή με γραμμές που ορίζουν σταθερές νότες (αρχικά η Φα, η Ντο και η Λα). Τον 12^ο αιώνα εμφανίζονται τα κλειδιά (σήμερα κλειδί του Φα, του Σολ και του Ντο), ενώ τον 14^ο αιώνα η λεγόμενη τετράγωνη σημειογραφία, στην οποία τα νεύματα αντικαθίστανται από ρομβοειδή ή τετράγωνα σχήματα που γράφονται πάνω σε οριζόντιες γραμμές (τρίγραμμο - εξάγραμμο - πολύγραμμο και συνηθέστερα, τετράγραμμο).

Στα 1030 μ.Χ., ο Ιταλός Γκουίντο ντ'Αρέτσο (990-1050 μ.Χ.) δίνει τα σημερινά ονόματα στους φθόγγους της κλίμακας παίρνοντας τις αρχικές συλλαβές των πρώτων ημιστιχίων ενός ύμνου στον Άγιο Ιωάννη

UT queant laxis	Για να μπορούν
RE sonare fibris	να αντηχούν με χαλαρές
MI ra gestorum	χορδές οι δούλοι σου
FA muli tuorum	τα κατορθώματά σου,
SOLVE polluti	λύσε την αμαρτία
LA bii reatum	των μολυσμένων μου χειλέων,
Sancte Johannes	Άγιε Ιωάννη.

Σημαντικοί συνθέτες της εποχής του

Μεσαίωνα:

Λεονεν (Leonin/ 1150-1210 περίπου),
Περοτεν (Perotin, 1150-1225 περίπου),
Τζων Ντάνστεϊμπλ (John Dunstable, 1370-1453), Γκυγιώμ Ντυφαί (Guillaume Dufay, 1400-1474), Γιοχάνες Όκεγκεμ (Johannes Ockeghem, 1430-1495), Γιάκομπ Όμπρεχτ (Jacob Obrecht, 1430-1505), Ζοσκέν ντε Πρε (Josquin Desprez, 1450-1521)

Η κοσμική μουσική του Μεσαίωνα

Η κοσμική μουσική συνδέεται με τους περιπλανώμενους τραγουδιστές που πηγαίνουν από μέρος σε μέρος και τραγουδούν για τον έρωτα και τον πόλεμο. Οι μουσικοί αυτοί (Τροβαδούροι στη Νότια Γαλλία, Τρουβέροι στη Βόρεια Γαλλία, Ερωτοτραγουδιστές – Minnesänger, στη Γερμανία) συνθέτουν και τραγουδούν διάφορα είδη κοσμικής μουσικής: Ροντό, Μαδριγάλι, Λαί και Σανσόν, που αντιστοιχούν συνήθως σε χορούς.

Ο διάσημος τρουβέρος ο Αντάμ ντε λα Αλ (Adam de la Halle, 1237-1287), γνωστός με το παρατσούκλι "Ο καμπούρης του Αρράς", έγραψε ένα είδος μουσικής που λεγόταν «Παιχνίδια» και ήταν τραγουδιστοί διάλογοι που σχολιάζουν ευχάριστα κάποιο ερωτικό επεισόδιο.

Ερωτήσεις

1. Ποια χρονική περίοδος της ιστορίας ονομάζεται Μεσαίωνας;
2. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του Μεσαίωνα;
3. Τι είναι η μονοφωνική μουσική;
4. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της Βυζαντινής μουσικής;
5. Ποια μουσικά όργανα παίζονται την εποχή του Βυζαντίου;
6. Τι είναι το Γρηγοριανό μέλος;
7. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του Γρηγοριανού μέλους;
8. Ποιες είναι οι πρώτες μορφές πολυφωνίας;
9. Τι γνωρίζεται για την Σχολή της Παναγίας των Παρισίων;
10. Τι είναι η ars nova;
11. Τι γνωρίζεται για την τετράγωνη σημειογραφία;
12. Πότε καθιερώθηκαν οι σημερινές ονομασίες για τους μουσικούς φθόγγους (ντο, ρε, μι, κλπ);
13. Αναφέρατε μερικούς σημαντικούς συνθέτες του Μεσαίωνα.
14. Πώς ονομάζονταν οι περιπλανώμενοι τραγουδιστές στην Γαλλία και την Γερμανία του Μεσαίωνα;
15. Ποια είδη κοσμικής μουσικής του Μεσαίωνα γνωρίζετε;